

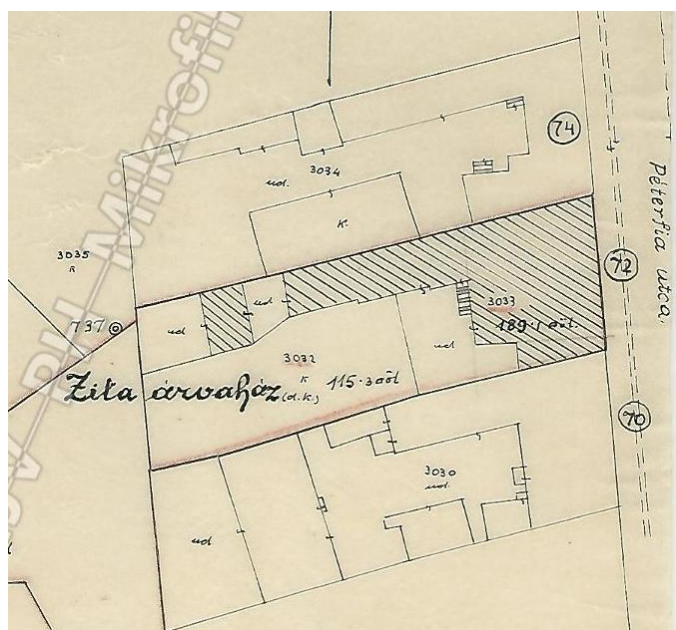
Zita Hadiárvaház, Debrecen

Nyul Imre

helytörténet kutató, ny. tanár, Debrecen

A Zita Hadiárvaház még a debreceniek körében is kevésbé ismert. A legtöbb adatot, információt a Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegyei Levéltár rendezés alatti iratai közt sikerült fellelnem, illetve korabeli sajtótermékekből merítettem.

Az 1903-ban épült Péterfia utca 72. (később Magoss György tér 7., majd Bem tér 7.) számú házas-ingatlant¹ a város 1912-ben sajátította ki Harangi György tulajdonostól, utcanyitáshoz.²

A Zita árvaház alaprajza

¹ A 2000-es évek elején lebontott épület a tér nyugati oldalán állt, a Honvéd utca és a Füredi út között. Helyén ma egy – ugyancsak 7-es számot viselő – kétemeletes, tetőtér-beépítéses épület áll, földszintjén az egyik szeretetszolgálat szociális étkezdét működtet. Helyszíne lehet véletlen, az egybeesést valamennyire mégis stílszerűnek érezhetjük.

² Papp J. 1997. 86.

A háború legszánandóbb áldozatai közé tartozó árvák gondozásának eszméjét Mellau Márton (1884–1961), Svetits-intézeti igazgató vetette föl. A *Zita Katolikus Hadiárvaház* fenntartó egyesület 1916. március 12-én alakult meg. Alapításában részt vett a római katolikus egyházközség, a Katolikus Népszövetségi Otthon, a Szent Erzsébet nőegylet és a Szociális Misszió Társulat helybeli szervezete. A létrejött egyesület ezen a napon 36 tagú intéző bizottságot és 130 tagú nagy bizottságot választott. Az egyház részéről az elnök Gróh Ferenc (1852–1921) plébános, a világi elnök pedig Csáth Zsigmond posta- és távírda felügyelő lett.

Az egyesület „*célja a debreceni kath. vallású hadiárvákat hazafias szellemben nevelni. A felvételnél a debreceni illetőséget veszi elsősorban figyelembe, azután azt, hogy az elhalt apa debreceni ezredeknél szolgált-e, s csak ezek hiányában jöhet más figyelembe.*” Az árvaházba 4 év feletti fiú gyerekeket vehettek fel. 12 év felett viszont csak a jó magatartásúak maradhattak.³

Az utca megnyitásának terve nem valósult meg, így a város törvényhatósági bizottsága 1916. október 4-én a 764,6 □-öl területű, Péterfia utca 72. sz. házasingatlant tíz évre átengedte a Katolikus Hadiárvaház céljaira.⁴ A hadiárvaházat a trónörökös hitveséről nevezték el. Az épületet 1916. november 1-jén vették volna át, de a korábbi tulajdonos ingóságai még benne voltak. Az árvaház működtetésére a Paulai Szent Vincéről elnevezett Szatmári Irgalmas Nővéreket

kérték fel, akik november 17-én érkeztek a városba, majd 3 nap múlva beköltöztek az épületbe és neki kezdtek a berendezésének. Az épület felszerelése 4697,68 koronába került. Az igazgatói teendővel az előkészítésben is nagyon aktívan résztvevő Csernus Mihály (1888–1973) plébánost bízták meg.¹

Az állam nem támogatta az árvaházat, így azt az egyesületi tagsági díjakból, adományokból és az árvák nevelési járulékaiból tartották fenn.⁵ Az első gyerekek 1916. november 23-án költözhetek be. 1916-ban 5 gyereket, 1917 februárjában 10, májusban 15, 1918 szeptemberében pedig már 20 gyereket fogadtak be. A későbbi években volt, amikor egy időben 30-40 gyereket is elláttak. Az árvaház ünnepélyes megnyitójára 1917. június 3-án került sor. Az

³ Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegyei Levéltár III. 9/i 1.d. „Zita” Rom. Kat. Hadi Árvaház Egyesület iratai – Az egyesület alapszabálya. 1916

⁴ DNyEL III. 9/i 1.d. – Véghatározat 354/1916 bkgy.

⁵ *Debrecen katolikus multja és jelene.* (Szerk. Liszt Nándor és Sümeghy József) Debrecen, 1930. 67–68.

árváknak a tanulás mellett programokat is szerveztek. Ez utóbbiba beletartozott az épület végében, a Libakertbe benyúló házi kert gondozása, illetve gyakran kirándultak a Nagyerdőre. A legnagyobb kihívást a nyári időszak okozta. Ekkor a gyerekeket hosszabb-rövidebb időre családok fogadták be. Az árvaházban elhelyezett növendékek szinte minden városi ünnepségen részt vettek, illetve több alkalommal műsorral is szerepeltek azokon. 1927-ben már az árvaház kebelében alakult „Szent Vince” cserkészcsapat is hozzájárult a hazafias neveléshez.

1918. október 23-án a királyi pár, IV. Károly és Zita királyné debreceni útjuk során a városházán fogadták a Zita árvaház dr. Lindenberger János plébános vezetésével érkező árváit.

1917-ben néhány hónapig Kompassz Árpád (1893–1964) áldozópap látta el az igazgatói teendőket, de visszaérkezett a városba Csernus Mihály és 1922-ig, a városból történő távozásáig ismét ő látta el a feladatot. Őt Bakacs Iván plébános követte 1922 és 1930 között, majd Rózsa Jenő (1900–1980) plébános váltotta. Időközben, 1918-ban Gróh Ferenc is távozott a városból, őt dr. Lindenberger János (1869–1951) plébános követte. A világi elnök Csáth Zsigmond 1932-ben elhunyt, helyébe Vidoni János (1883–1976) szalámigyárost választották meg.

1922-ben már kevésnek bizonyultak a támogatásokból befolyó pénzek. Ekkor Csernus Mihálynak – még távozása előtti utolsó jótéteményeként – sikerült hosszú tárgyalások után a Népjóléti Minisztériumtól rendszeres államsegélyt kieszközölni a hadiárvák számára. 1925-ben újabb 10 évre,⁶ majd 1931-ben 1942-ig meghosszabbították az árvaház engedélyét, illetve az ingyenes bérlelmenyt.⁷

A nehézségekből a gyerekek nem sokat érzékeltek. Mindig voltak segítőkész emberek, akik adományokkal is segítették az ellátásukat, ruházkodásukat.

A háborútól távolodva sem csökkent a jelentkezők száma. Több a háborúban megsérült, megbetegedett katona később, otthonában hunyt el, idővel az ezután született gyerekek is megjelentek az ellátásban. A korlátozott elhelyezési lehetőség miatt nem is tudták kielégíteni az igényeket.⁸ A nővérekre illetve az igazgatóra nagyon nagy adminisztrációs teher, illetve levelezés hárult.

A nővéreknek problémát okozott, hogy az eredeti alapszabállyal ellentétben 18–20 éves fiúknak is engedélyezték a bennlakást, akikkel a nővérek nem lakhattak együtt. Ezért az irgalmas nővérek nem vállalták tovább a feladatot. 1929 szeptemberében váltásra került sor. A Szociális Missziótársulat nővérei vették át a Zita Hadiárvaház vezetését, élükön az agilis és határozott Keszler Felicitász

⁶ DNYEL III. 9/i 1.d. – Véghatározat 322/925 bkgy.

⁷ DNYEL III. 9/i 1.d. – Határozat 16.324/1931.I.

⁸ DNYEL III. 9/i 1.d. „Zita” Rom, Kat. Hadi Árvaház Egyesület iratai

házfőnök nővérrel. Később bekapcsolódtak a város szegényeinek gondozásába is. A nővérek száma 1933-ban 4 fő volt.⁹

A tanítványok és nevelők az árvaház udvarán az 1930-as években (DNyEL)

1930-ra már 166 növendék került ki az árvaházból. Ebben az évben az eddig sem túl magas állami támogatás erősen csökkent, és csak 16 árva ellátására adtak fedezetet.

1933-as felmérés szerint az épületbe fedett kapualjon keresztül lehetett bejutni. Az utcai részen négy szoba volt, az egyiket kápolnaként használták. Az első udvari épületben két szoba, a második udvari épületben a konyha és a kamra, a harmadik udvari épületben szintén két szoba volt.¹⁰

Az 1930-as évek közepétől folyamatosan tovább romlott az árvaház anyagi helyzete, Évről évre egyre nehezebben teremtették elő a fenntartás költségeit, és egyre kevesebb gyereket tudtak ellátni.

⁹ A Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye első sematizmusa 1995. (Szerk. Takács József) Debrecen, 1995. 40.

¹⁰ Papp J. 1997. 86.

Végül 1940. augusztus 21-én a „katolikus egyházközség képviselőtestülete kimondta a debreceni Zita árvaház felosztását mivel a város épületét visszaveszi, mert a fenntartás deficittel jár.”¹¹

1942-ben a ház hátsó traktusában élt gyerekként Buda Ferenc (1936–) költő és író szüleivel, aki több írásában is bemutatta a környéket, a házat. Mivel magáról az épületről csak leltárszerű leírás található, így érdemes az ő írásából idézni.

„Zárt kapubejárón keresztül lehetett bejutni az udvarra. Az utcafrontot tágas, több szobás, magasföldszintes, végig alapincézett épület foglalta el, ehhez az észak felőli telekhatáron egy utólag épült alacsonyabb, nyeregvetős ház csatlakozott, a porta északnyugati szegletében pedig egy különálló szoba-konyhas házikó, keletre néző ajtóval s ablakkal. Előzőleg apácák vezette katolikus árvaházaként működött a Magoss György tér 7. szám alatt, azonban az árvákat gondozóikkal együtt más helyre költöztették, így mi már csupán egy sápadt, ősz hajjú, fekete ruhás hölggyel találkoztunk, aki talán maga is apáca lehetett – bár földetlen feje nem ezt tanúsította –, s akinek az arcáról, míg benn voltunk nála, nem bírtam levenni a szemem: orra és arca többi része közt ugyanis vékonyka rést véltem megpillantani, mintha csak utólag, hevenyészve illesztették volna oda a helyére. Később megtudtam: igazi orrát valóban le kellett operáltatnia valami betegség miatt, s azóta kénytelen műorrot viselni. [...] Tartózkodó kedvességgel fogadott bennünket ez a néni, majd lekísért az udvarvégi kis házhoz, kinyitotta előttünk a ház ajtaját, s a kulcsot ott is hagyta Anyámnál. Leendő lakásunk megtekintése után leballagtunk a palánkon túli kertbe, s ott is szétnéztünk: Apámnak sikerült ugyanis kijárnia a városnál a lakásbérlet mellé a kerthasználat lehetőségét is. Kora tavasz lévén túlsokat nem mutatott a kert, még a barackfa sem virágzott, de Anyám örült a kopasz fáknak meg a veteményezésre váró kis földnek is, így hát én is vele örültem.

...Az utcai négyszobás nagy lakást odaköltözésünk előtt Nagyék foglalták el. Nagy Ferenc – szikár alkatú, szemüveges, középkorú férfiú – biztosítási ügynökként kereste a kenyeret meg a rávalót a feleségének, Kati és Babi nevű nagylányainak, továbbá két kamasz fiának, Futyunak meg Gyurinak. [...] Voltak lakói a pincének is, hol egy, hol több család. Amikor mi a színen megjelentünk, épp Kókáék laktak odalent, velem egykorú lányuknak Juliska volt a neve, de mindenki csak Lulónak szólította. Később az Erdélyből menekült Lukáék is ott húzódtak meg egy időre csecsemőkorú gyermekükkel. [...] A telek határán álló földszintes épület nagyobbik felében egy kis kártolóműhely működött. Itt egy buzgó fiatal mérnök irányítása alatt néhány asszony a tengerentúlról származó, de már nálunk is széltiben meghonosodott yucca, azaz pálmaliliom levélrostjainak textilipari hasznosításán szorgoskodott.”¹²

¹¹ Gazdag J. 2003. 442.

¹² Buda F. 2008. 58–59.

Sajnos az árvaház egész épületét bemutató fényképet eddig nem találtam. Egy rendelkezésre álló 1930-as felvételen az udvari épület kis része látható. Az alábbi fényképet nagyapám, Szűcs Imre (1890–1959) készítette, amelynek bal-
oldalán a Zita árvaház két utcai ablaka látszik.

Az I. világháború után sokan megmozdultak a hadiárvák nevelése, oktatása érdekében. Az anyagi gondokkal küzdő árvaházat 24 évig tudták működtetni, ez alatt az idő alatt néhány száz gyereket indítottak el az életbe.

Irodalom

A Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye első sematizmusa 1995. (Szerk. Takács József) Debrecen, 1995.

Buda Ferenc: *Világom, világom. VI.* In: Hitel 21. évf. 10. sz. 2008. október
Debrecen katolikus múltja és jelene. (Szerk. Liszt Nándor és Sümeghy József)
Debrecen, 1930.

Gazdag József: *Debrecen történeti kronológiája 1940.* In: Hajdú-Bihar Megyei
Levéltár Évkönyve 29. Debrecen, 2003.

Papp József: *Debrecen város birtokkatasztere 1924–1950.* In: Hajdú-Bihar
Megyei Levéltár közleményei 23. Debrecen, 1997.

ⁱhttp://hgyvk.hu/images/stories/digitalizalt_dokumentumok/szemelyek/marton_gabor/in_memoriam/csernus_mihaly.pdf